

Interseksjonelle framtidfortellinger: Hvem får drømme om fremtiden?

Intersectional Future Stories: Who Is Allowed to Dream of the Future?

Sonia Muñoz Llort

Universitetslektor, Institutt for pedagogikk, Universitetet i Sørøst-Norge

Sonia.Munoz.Llort@usn.no

Maria Puenchir

Funkis- og urfolksaktivist, kunstner og pedagogikk-student, Institutt for pedagogikk og livslang læring, NTNU

m@blnd.no

Inga Márjá Utsi

Brakerstyrt assistent og samisk psykologistudent, Institutt for psykologi, NTNU

ingamarjau@gmail.com

Sara E. S. Orning

Førstelektor, Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, Universitetet i Oslo

s.e.s.orning@stk.uio.no

Sammendrag

Framtidfortellinger er tilknyttet epistemologiske, strukturelle og institusjonelle rammer. Disse rammene setter grenser for hvordan vi kan se for oss drømmene våre for fremtiden og hvem som har anledning til framtidstrømming. Denne rundbordssamtalen analyserer rammene gjennom en dialogisk tilnærming fra et interseksjonelt perspektiv for å undersøke dynamikkene som betinger framtidfortellinger i vestlige samfunn.

Nøkkelord

Urfolk, funksjonshemming, motfortellinger, kunnskapsproduksjon, kolonisering, interseksjonalitet, kollektiv samskapning, institusjonell diskriminering, nyliberalisme, avkolonisering

Abstract

Stories about the future are rooted in epistemological, structural and institutional frameworks. Those frameworks define the boundaries for how we envision a future and who has the opportunity to do so. This roundtable analyses the framework through a dialogical approach from an intersectional perspective, for an in-depth take on the conditions of stories about the future in western societies.

Keywords

Indigenous people, disability, counter narratives, knowledge production, colonization, intersectionality, collective creation, institutional discrimination, neoliberalism, decolonization

Introduksjon

Drømming forutsetter fysisk, økonomisk og følelsesmessig tid og rom (Redd Barna 2021). Privilegier og politikk avgjør hvem som får drømme om fremtiden og forestille seg i den (Mitchell og Chaudhury 2020). Drømmen om å velge livet en vil leve, særlig utenfor nyliberale og kroppsnormative idealer, fører fortsatt med seg stigma. Mangler man fundamental støtte til å leve likeverdige liv, og opplever diskriminering, prioriteres overlevelse dag for dag framfor å lage langsiktige planer. Motfortellinger har makt fordi man skeiver til de tradisjonelle fortellingene som omgir oss og får dem i ubalanse — man viser at andre liv finnes og betyr noe (Chilisa 2011).

Forfatterne begynte vårt formelle samarbeid med denne rundbordsamtalen i etterkant av en kronikk om funksjonshemming. Vi kroppsliggjør et mangslungent spekter av kompetanser og posisjoneringer: Puenchir er basert i Tråante. Hen er aktivist, kunstner og erfaringsholder innen urfolksstudier og funksjonshemmingsstudier; Utsi er samisk psykologistudent med spesiell interesse for urfolksperspektiver, og jobber som brukerstyrt assistent; Muñoz Llort forsker i og utøver funksjonshemmingspedagogikk, er skribent og anarkafeministaktivist i Notodden; og Orning forsker på kjønn, funksjonshemming og monstrositet i Oslo. Alle er opptatt av makthierarkier og hva de gjør mulig og forhindrer.

I denne samskrivingsprosessen utviklet problemstillingen i rundbordssamtalen seg: Hvordan utfordrer kollektive motfortellinger samfunnets institusjonelle maktsyn på funksjonsvariasjon, urfolkskunnskap, kjønn og rasifisering i framtidsdrømmer og -fortellinger? Vi skaper denne kunnskapen gjennom dialog, og har utviklet tillit til hverandre over tid. Våre samtaler lagde rom for å forstå våre respektive posisjoner og erfaringer. En tett sammenveving av livene våre er grunnpillaren som har gjort denne artikkelen mulig.

Møtet mellom ulike kunnskapssystemer skrives ikke inn i en akademisk setting uten gnisninger (L.T. Smith 1999). Slike kunnskapsmøter står sentralt i artikkelen. Som Liisa-Rávná Finbog (2020) skriver om, har kolonialismens «epistemicide» sørget for en systematisk utradering av urfolkskunnskap over flere århundrer. Funksjonshemmede er også godt kjent med det statlige maktspråket, som maskerer autoritære holdninger og maktovergrep i fine ord og intensjoner. Det står mye på spill i hvordan vi skriver og i språket vi bruker. Akademisk språk ekskluderer mange og vi velger derfor å bruke et direkte språk, inkludert begreper hentet fra aktivisme, som for eksempel «funkofobi».¹ Vi er klar over at dette ikke er vanlig i en akademisk tidsskriftkontekst, men mener likevel at akademisk språk som norm er verdt å utfordre.

Det å få en organisk samtaleprosess inn i et akademisk format betød også forhandlinger av maktforholdene innad i gruppa. Etter diskusjon ble Orning ordstyrer og spørsmålsstiller. Slik skapt en struktur som lot seg overføre til artikkelformat. Puenchir, som kunne antas å ha minst makt i denne settingen, bidrar med noe av den mest hardtslående og viktige kunnskapen i denne samtalen. Hen sørget også for skriftliggjøring av teksten gjennom et essensielt transkriberingsarbeid med Inga Márjá Utsi. I sin kapasitet som assistent bidro Utsi likevel med langt mer enn transkripsjon. Selv om det var Puenchir, Muñoz Llort og Orning som hadde samtalen, har Utsi bidratt på lik linje med Puenchir i framstilling av kunnskap, perspektiv og skriftliggjøring. Dette er arbeid som vanligvis usynliggjøres både i academia (der vi for eksempel ikke krediterer de som transkriberer eller ofte heller ikke de vi snakker med underveis i arbeidet) og i funksjonshemmingskretser (der assistenters arbeid ofte bare beskrives som praktisk, og ikke anerkjennes for tankene og kunnskapen sin). Vi mener at assistenter ikke skal, i sammenheng med at vi lønner dem, bli en del av at koloniseringa «rebrander» seg. Dette er også grunnen til at vi som forfattere ønsket at Puenchirs og Utsis navn skulle stå knyttet sammen i oversikten over forfatterne, noe forlaget ikke tillot (se etterskrift). Muñoz Llort, som kjenner både den akademiske og aktivistiske verdenen,

bidro med sine anarkistiske analyser som fokuserer på alternativer til nåværende hierarkisk strukturering innen kapitalistiske, statlige rammer. Orning, som i kraft av å ha fast jobb i Norges største kjønnsforskningssmiljø innehar både symbolsk og faktisk makt, forsøkte å bygge broer mellom ulike kunnskapssyn der det var fruktbart, og å finne veier inn i akademia for det alle tre ønsker å si i denne samtalen.

I det som her foreligger som en tekstlig rundebordssamtale vil vi snakke sammen om hvordan institusjonelle rammer som staten og akademia justerer og rammer inn hva vi drømmer om. Hvilke framtider som er mulige å forestille seg skapes av forventninger om hva som er realistisk og urealistisk for akkurat våre levde kropper og identiteter innen samfunnene vi lever i (Redd Barna 2021). Dette er spørsmål som er forankret i diskusjoner om kjønn og det kjønnsforskning har gjort mulig av utvidede diskusjoner om makt, identitet og kunnskap. Ved å vise til nyliberalisme, kolonialisme, funkofobi, kognitivismen og sexisme som maktideologier, ønsker vi å belyse hva som står på spill når enkelte framtidfortellinger blir hegemoniske mens andre stilnes og straffes.

Hvem får lov og adgang til å drømme? Tid, rom og historie

Sara E. S. Orning: Muligheten for å kunne forestille seg framtiden er ikke alltid likt distribuert. Hvem har dette privilegiet? Og hva kreves det for å kunne forestille seg en framtid?

Sonia Muñoz Llorca: For at individer skal kunne se seg selv i stand til å se for seg en framtid, må en se på dynamikken mellom individet og strukturene i samfunnet. Slik samfunnet er nå, så er ikke disse rammene tydeliggjorte, og de er ikke de samme for alle. Friheten til å se for seg og skape en framtid, ikke bare for seg selv, men også for samfunnet man lever i, er noe som alle individer har som utgangspunkt. Alle har likevel ikke friheten i dag til å kunne vite at de har mulighet til å se for seg den framtiden de vil ha. Ut fra et nyliberalt perspektiv er vi våre egne lykkes smeder (Stalsberg 2019), men så er ikke strukturene tilrettelagt eller åpne for at dette skal være virkeligheten for alle. Når det gjelder funksjonshemming, mener jeg at rasjonalitet eller kognisjon er en avgjørende faktor i samfunnet for hvorvidt man har eller ikke har retten eller friheten til å bestemme selv.

Maria Puenchir: De som har muligheten til å se for seg en framtid er de som har definisjonsmakt over tid og rom. Cindy Blackstock (2009) poengterer at mange av teoriene vi har om hvordan samfunnet fungerer, kun tar for seg vår egen livstid. Få av teoriene innenfor vestlig, angloamerikansk akademia går inn på urfolkstenkning, som inkluderer sju generasjoner tilbake i tid og sju generasjoner fram i tid. Når du avgrenser tenkningen til kun din livstid, generasjonen til barna dine og besteforeldregenerasjonen, går du glipp av veldig store ringvirkninger i form av traumer som forhindrer nålevende i å se for seg framtiden.

Orning: Hvordan løser man det praktisk når fjorten generasjoner er involvert?

Puenchir: I denne sammenhengen er kunnskap historie. Historie forteller om det som har vært, så ved å ta utgangspunkt i at tidligere generasjoner hadde rett, kan du ta informerte valg, som kan bidra til å stoppe traumemønstre. Dette medfører ringvirkninger til den neste generasjonen siden dine valg også påvirker dine barns valg (Blackstock 2009). Ungene som vokser opp vil da ha deg som en del av sin historie, som igjen gir informasjon videre til neste generasjon.

Orning: Dette tidsperspektivet er interessant. Da vi først begynte å utforske muligheten for å snakke sammen om «framtidene», diskuterte vi hvordan drømming om fremtiden forutsetter at ens situasjon her og nå er levelig, altså at man kan dekke sine basale behov, at man ikke lever i utenforskap, at man fysisk, økonomisk og følelsesmessig har tid og rom. Nå utvider vi drømmedefinisjonen med at den også er avhengig av vår definisjon av kunnskap og hvilke tradisjoner man har vokst opp med når det gjelder å tenke temporalitet.

Muñoz Llorc: Vi må også se på hvordan vold er et undertrykkende verktøy for å fjerne mye av mangfoldet vi har i samfunnet. Stemmene til kvinner, transpersoner og ikke-binære blir usynliggjort. Det har foregått og foregår fortsatt strukturell vold. Vi har blitt slettet. Mangel på kunnskap formidlet gjennom forskjellige kjønn har fratatt meg og mange av oss muligheten til å kunne drømme videre. Vi, kvinner og ikke-binære, har blitt fratatt muligheten av å kunne kjenne til vår egen historie og hva vi har bidratt med, og det har bidratt til at situasjonen i dag er som den er. Det gjelder absolutt også urfolk, som har blitt usynliggjort. Det er ikke ofte vi hører deres erfaringer og opplevelser av hvordan de ser for seg fremtiden.

Orning: Her kommer vi inn på makten som ligger i at ulike fortellinger kolliderer, som iblant blir veldig tydelig i offentlige arenaer. Jeg tenker for eksempel på saken der Jovsset Ánte Sara gikk til sak mot staten på grunn av tvangsslaktning av rein. Han tapte til slutt i Høyesterett, men venter fortsatt på en avgjørelse fra FNs menneskerettighetskomité. Hans fortelling om muligheter for å utøve et yrke og en livsvei som har eksistert i ekstremt lang tid og slik tjene til livets opphold, kolliderte med statens argumentasjon om bærekraftige reintall. Saken synliggjør at selve livsgrunnlaget, eiendomsretten og retten til å utøve sin kultur sto på spill for Sara og hans søster, kunstneren Máret Anne Sara, samt andre samiske støttespillere (Larsson 2018). Den viser også det jusprofessor Øyvind Ravna kaller «en historie hvor samisk kultur, norske humane rettstradisjoner og internasjonale menneskerettigheter steg for steg er ofret til fordel for statlig prestisje og formaljuss» (Pettersen 2019). Det gir oss innblikk i maktulikheten som finnes i slike konfliktsituasjoner, som det har vært mange av opp gjennom årene. Maktulikheten er helt enorm: For noen er det som står på spill hele livsgrunnlaget, fremtiden og framtidsdrømmer.

Puenchir: Her skildrer du kolonisering: omdefinering eller ressurskaping og stjeling som setter språktilhørighet, tilhørighet til seg selv og kulturen på spill. Optimalt sett er reindrift et yrke hvor en ikke trenger å forholde seg til andre språk. Her i Tråante foregår det jo kolonisering med vindkraft (Larsson 2017). I tillegg til praktiske aspekter av reindrift stjeler man også språk og måten å kommunisere på. Det blir oppbrudd i kulturoverleveringen når landområder fjernes fra reineierne.

Orning: Her henger fortid og framtid sterkt sammen. Tilknytning til kultur og språk er enormt viktig. Det viser også «Bååstede», den store tilbakeføringsavtalen som ble undertegnet i 2019.² Mange viktige og hellige objekter har blitt stjålet og samlet inn under heksebrenningene og ødelagt av misjoneringsprosessene på 1600-tallet. Dette gjør at forbindelsen til fortiden blir enda mer svekket. Vi kan koble dette til afrofuturistisk tenking, som har utspring i USA (Dery 1994; Eshun 2003; Nelson 2002). Afrofuturisme handler om svarte kunstnere, musikere, kritikere og forfatters forestillinger om fremtiden når enhver framtid var vanskelig å forestille seg (Eshun 2003:294). Altså handler det om å forestille seg både fortiden og fremtiden til særlig afrikanskamerikanere på nye måter, gjennom bruk av teknologi, science fiction og digital kultur. Flere argumenterer for at dette har vært en del av

den svarte erfaringen lenge (Tate sitert i Dery 1994:208; Tal 1996). Et sentralt spørsmål er: «Kan et samfunn hvis fortid har blitt bevisst utvisket og hvis energi deretter har blitt fortært av søken etter lesbare spor av sin historie, forestille seg mulige framtidsscenarioer?» (Dery 1994:180).³ Hvis en ikke kjenner til sin fortid, er det vanskelig å forestille seg sin framtid. Du trenger forankringen og historien, ikke bare en mangelfull kortversjon av det din tidligere slekt har opplevd.

Muñoz Llorca: Våre liv og det vi tillater oss å gjøre er et resultat av en historie. På et tidspunkt ble det bestemt at samfunnet skulle bli styrt og at noen skulle bestemme over alle andre. I denne konteksten må vi snakke om alle de sosiale, begrensende verktøyene vi har for å bli oppdratt til lydighet. Vi har blitt fortalt at hvis en ikke følger de sosiale grensene, får dette konsekvenser (Federici 2004). I mange tilfeller er disse konsekvensene kroppslige, for eksempel mangel på tillit til og kontroll over egen kropp, noe mange mennesker har opplevd. Funksjonshemmede kvinner får ikke bestemme om de vil ha barn eller ikke, tvangssteriliseringer av urfolk og rasifiserte kvinner i mange koloniserte land. Utviklingshemmede, så vel som folk som er døve eller blinde, anses ofte som ute av stand til å utøve omsorg og skape sin egen framtid og en familie, som er den første sosiale tilgangen vi har. Og for noen av oss, som i utgangspunktet tilsynelatende hører til den såkalte majoritetsbefolkningen – jeg må avklare at jeg ikke liker det begrepet – hva er prisen for å ta plass? Vi lever i et samfunn der uttrykk av motstand gjennom følelser og emosjoner blir stigmatisert. Hva gjør dette med våre muligheter for å uttrykke håp? Hvor er våre grenser for å kunne utvikle oss videre når vi ikke får lov til å uttrykke oss på andre måter enn det som er fornuftig og rasjonelt?

Når strukturene bestemmer over framtidfortellingene våre

Muñoz Llorca: Hvis vi løfter dette til et spørsmål om arbeid, vil jeg gjerne spørre: Mange funksjonshemmede blir tvunget til uføretrygd. Det er en økonomisk stabilitet, men samtidig kommer det med en del forutsetninger og forventninger til hva man kan eller skal gjøre. Hva skjer når en blir satt i en slik posisjon hvor en ikke får velge livsgrunnlaget selv? Hva gjør det med mulighetene for å drømme om en framtid?

Puenchir: Uføretrygd er et statlig overgrep når noen bestemmer at «det du trenger for å bli bedre i din psykiske eller fysiske funksjon er normalitet». Mange vil drømme om å være i jobb. Det er rart, fordi det er jo det systemet som gjorde at du ble dyttet ut i første omgang. Å drømme handler også om å være til nytte og å bli anerkjent. Det er en drøm om å være en del av flokken, som vanligvis oppholder seg på skolen eller i arbeidslivet. Når uføretrygd kommer nærmest automatisk, har man derfor aldri egentlig et reelt valg mellom ulike muligheter.

Muñoz Llorca: Det er mange som ikke får noe valg. Hvem vi anser for å være i stand til å kunne velge hva de bruker tiden sin på, er basert på et ideal om en frisk kropp som egentlig ikke eksisterer. Jeg misliker ordet «normal» sterkt siden det ikke finnes noe som er normalt og ideen er en historisk konstruksjon (Cryle og Stephens 2017; Davis 2006). Mange sliter seg likevel ut for å tilstrebe «normalen». Hva gjør det med mulighetene for å kunne skape et annet type samfunn som faktisk ikke bare er inkluderende, men som verdsetter forskjeller? Hvordan utvikler narrativene om forskjell seg når vi etterstreber normalitet, som ingen har, i stedet for å skape rammer som ivaretar mangfoldet av tempoer vi har for utvikling og oppdagelse?

Orning: Noen fortellinger om forskjell har overlevd over veldig lang tid, og er basert på spesielt kroppslig forskjell (Orning 2020). Overordnet er det særlig overskridelse av kategorier som har med det menneskelige og dyriske å gjøre som utløser eksklusjon – noe som særlig rammer funksjonshemmede og rasifiserte (Jackson 2020; Taylor 2017), men også uttrykk som oppfattes som kjønnsoverskridende.

Puenchir: Kjønnsuttrykk i nåtiden er en levning fra da kolonitida reiv i hjel alt materiale som beviser at kjønnsvariasjon faktisk eksisterer også i Europa.

Orning: Bare tenk på skaden kristen misjoneringsaktivitet har gjort på det afrikanske kontinentet, særlig med tanke på homoseksualitet. Angående normalitet: Det som også er en bivirkning av denne insisterende fokuseringen på «det normale», er at man får så dårlig fantasi. Ashley Shew sier for eksempel at funksjonshemmede er ideelle som astronauter fordi de har lært å håndtere fiendtlige situasjoner på måter som ikke-funksjonshemmede er helt ubevisste om (i Eveleth 2019). Det trenger ikke å være så ekstreme eksempler som å dra til verdensrommet – dette er overhodet ikke et forsvar for «inspirasjonsporno» (Grue 2016), der funksjonshemmede «trosser sine omstendigheter for å gjøre ekstraordinære ting» – men heller et søkelys på det faktum at mange ting ikke gjenkjennes eller anerkjennes når man fokuserer på «normalitet». Som Karen Nakamura sier, inspirert av den japanske funksjonshemmingsaktivisten Shunji Kadota: Funksjonshemmede har endret verden enormt. Det må også de av oss som er ikke-funksjonshemmede anerkjenne (Nakamura 2021).

Muñoz Llort: Vi mister mangfoldet. Det ser vi både i gentester og i tidligere forsøk på sterilisering av funksjonshemmede og urfolk. Å kunne velge ut én type natur eller menneske, bare fordi vi skal produsere mest mulig er en fullstendig forkastelig tankegang. Det er forbundet med de siste 500 årene, hvor kapitalismen har fortalt oss at vi lever for å jobbe. Når vi spør folk hva de har lyst til å bli når de blir store, så tenker de ikke at vi spør om hva slags verden de kunne tenke seg å bidra med å skape eller hva deres drømmer er. Vi tenker hele tiden at identitet er forbundet med arbeid. Det fører oss tilbake de komplekse statlige mekanismene som bestemmer hvem som får være med, hvem som er en del av arbeidslinjen og hvem som står utenfor (Russell 2019). Er du inkludert i arbeidslinja, er du tillatt å kunne drømme nærmest hva du vil, fordi du anses som en produsent innenfor samfunnets rammer.

Puenchir: Jeg sier ofte at å være blind er å være innovativ. Jeg sier det slik fordi det er et produktjonsrettet språk folk forstår. Det jeg egentlig sier er: Å være blind er ikke vondt fordi jeg ikke ser, men fordi jeg blir tvunget til å finne løsninger på noe som andre tar for gitt. Hver gang jeg skal gjøre noe som andre kan gjøre med enkelthet, må jeg overbevise dem om at jeg skal klare det, uten at noen skal stå over skulderen på meg og nistirre og dokumentere alt jeg gjør.

Muñoz Llort: Når en får uføretrygd mister man plutselig retten til å drømme. Så lenge du ikke er med i den enfoldige forståelsen av hva et menneske er i tilknytning til patriarkalske og kapitalistiske idealer om produksjon gjennom arbeidslinja, så mister du muligheten til å drømme og skape en kollektiv framtid.

Puenchir: Denne typen drømmeknusing har en praktisk bakgrunn. Det begynner veldig tidlig. For det første spør ingen deg om hva du har lyst til å gjøre når du vokser opp. Kanskje blir du tatt ut av klasserommet. Du får kommentarer på utseendet, for eksempel at du er

brilleslange om du bruker briller. Det begynner med at alle sammen trekker seg bort fra deg og finner egne grupper å være med. I enkelte deler av landet er det kanskje bare én annen person som ikke er hvit. Så går det videre til at du mister undervisning eller sosialiseringarenaer hvor andre barn finner sammen. I mitt tilfelle sa ungdomsskolerådgiver at: «Nei, du ser dårlig, du kan ikke ta de fem ekstra valgfagtimene som kommer med kunst, form og farge eller musikklinja. Du kan heller ikke ta service og samferdsel. Du passer for allmennstudier». Så går du på skolen de velger for deg, for å ha oversikt over deg.

Orning: Der de kan ha oversikt over deg?

Puenchir: Ja, dette er et veldig konkret eksempel på hvordan den praktiske knusingen av hver enkelt sin kapasitet til å tenke en framtid til seg selv som ikke er normal, gjennomføres. Det starter så tidlig. Du kan ha rettigheter på uføretrygd som trer i kraft rett etter du er ferdig med videregående.

Man kan bli lurt til å tro at ingenting av dette er rasistisk motivert, at det ikke går på legning eller klassebakgrunn. Inntekt gir eller hindrer tilgang til ulike samfunnsarenaer og påvirker om man tenker «byråkratisk» om seg selv eller ikke. Å tenke og handle i tråd med byråkratiet krever en viss klassebakgrunn og familieinntekt. Man lærer å se på seg selv som en diagnose framfor en individuell person. En slik måte å tenke på lærer deg ikke at du hører til, at du har dine egne frie tanker, at du har rettigheter til utdanning, til å bo der du vil, være med dem du ønsker eller gjøre det du vil.

Muñoz Llort: Dette er kroppslige erfaringer som mange opplever til daglig og det er nettopp det som begrenser framtidfortellingene ved at man blir forklart hele tiden hva man skal gjøre. Derfor er noen av oss veldig opptatt av å ikke ha hierarkier eller kategorisering i samfunnet. Innen mental helse er det for tiden store bevegelser for å fjerne diagnostisering (Valla 2019). Diagnostisering bidrar til en viss grad til å få mer konkret og differensiert hjelp, men samtidig stigmatiserer det i aller høyeste grad (Hallersted mfl. 2006). Det utelukker folk fra kollektive prosesser og vi fratrar dem muligheten til å velge selv. I anarkistisk pedagogikk (Haworth 2012) er vi opptatt av en holistisk tilnærming. Det er ikke bare teori som er viktig, men også det praktiske ved å kunne bruke kroppen. Samfunnet er en helhet, derfor er det fint å ha flere teoretiske perspektiver. Problemet er at vi har gitt teorier en status og en vekt som ikke er helt fortjent, fordi vi glemmer alle de utrolig viktige egenerfaringene. Det er fortsatt teoriene som «eier sannheten», og disse hierarkiene må vi som feminister kunne være kritiske til, og dekonstruere. Spesielt fordi rasjonalitet og utvikling av teorier er veldig høyt verdsatt i samfunnet vårt.

Råderetten til å skape kunnskap (om seg selv) – som frigjøring

Muñoz Llort: I mitt anarkistiske syn er det ikke bare samskaping innen forskning man skal lete etter. Forskere må ha en tydelig rolle i arbeidet for frigjøring av folk. Når jeg for eksempel har samarbeidet med mennesker som har ervervede kognitive vansker, har jeg vært veldig bevisst på at min rolle er å være en kanal. Gjennom jobben jeg gjør prøver jeg, i tråd med anbefalinger fra Colin Cameron, Michele Moore, Ann Nutt og Eleni Chambers (2019), å få fram andres stemmer, men ikke min egen opplevelse. Avmakten og asymmetrien i forhold mellom mennesker kommer blant annet fra konstruerte sosiale hierarkier (Volcano og Rogue 2012). Blant annet innen tradisjoner for å opphøye rasjonalitet eller kognisjon tenker vi at enkelte må oppnå et visst «tall» for å være i stand til å bestemme over sitt eget liv. Det tar

fra folk retten til å drømme. Man har all rett til å tenke på hva man vil bruke livet sitt på og hvordan man skal samhandle med resten av samfunnet. Så tenker jeg på frigjøring fra nedlatende begreper, som «brukermedvirkning». Medvirkning er veldig begrenset; jeg synes at man skal kunne bestemme over eget liv, ikke bare medvirke i det. En måte for folk å få selvbestemmelse på er at vi som i utgangspunktet er i en privilegert situasjon i disse strukturene, som kjenner de teoretiske rammene, fremgangsmåtene og metodene, må være veldig bevisst på at vi er der som en kanal (Cameron mfl. 2019). Folk greier å løfte seg selv, hvis de bare får lov til det. Å kunne se for seg sin egen framtid er å kunne bestemme selv. Man må likevel også kunne bestemme her og nå, man må få plass og rom til å uttrykke seg selv som man er.

Puenchir: All forskning handler jo om den store framtidfortellingen. Forskere har lov til å tenke på den store framtidfortellingen fordi de forteller seg selv at «forskningen min kommer til å bidra med noe positivt», samme om den egentlig gjør det i realiteten eller ei. Å drømme og tenke er koblet sammen med bevegelse. I mobilitetspedagog-feltet og pedagogikk snakker man om sansemotorisk utvikling hvor målet er å finne tillit til seg selv i relasjon til andre og objekter som finnes i verden. Barn skal få tillit til at det de sanser faktisk eksisterer. Mange funksjonshemmede får ikke lov til det. Et godt eksempel er blinde unger, som ofte kan begynne å lage ekkolokaliseringsslyder, tungeklikk, for å få auditorisk tilbakemelding (Tajo og Kish 2018). Når en lager tungeklikk aktiveres synssentret i hjernen, og man kan se med hjelp av lyd. Mange begynner med dette intuitivt, før foreldrene stopper det fordi de mener at det ser rart ut. Når du ikke får utviklet tillit til deg selv i relasjon til verden, blir du låst i en «her og nå»-tenkning. Du blir prisgitt andre sin tolkning av verden. Alt dette oppi legebesøk, folk som skriver om deg og fortolker deg. Selv om mange har indre rike liv og man har mange interessante fortellinger om funksjonsvarierte, strever man også med å finne sin egen stemme, selvbestemmelse og vilje. Rasisme og funkofobi bygger på og videreutvikler hverandre. De undertrykkende strukturene definerer igjen hvem som får lov til å drømme. Som funkis og urfolk så vet du aldri hvor forskningen ender opp eller hva den blir brukt til (Ashley 2020). Mange ganger har jeg vært forsket på uten å vite hvor resultatene har blitt av. Min framtidfortelling hvor man snakker sammen, den holder jeg veldig til hjertet. Den informerer også alt jeg gjør og sier nå, men den er vanskelig å dele. Du kan ikke måle verdien av en samtale.

Orning: Dette viser ganske tydelig betydningen av hvordan vi er situerte, hvilket kollektiv vi er del av, hvilken historie og hvilke erfaringer vi har (Haraway 1988). Alt dette er med på å bestemme om vi er komfortable med å innta en kunnskapsprodusentrolle. Kunnskapsproduksjon er ikke nøytral, og det kan føles usikkert når man ikke vet hva slags kontekster den har inngått i og hvilke konsekvenser forskning har fått. Det er ikke så lett å skulle produsere egne premisser og se muligheten for å gjøre nettopp det.

Jeg er helt enig i at samtale er en veldig fin måte å utvikle kunnskap på. Det synes jeg mye forskning underslår, for i academia er det smalt fokus på individet og måling av dets produksjon av kunnskap. Jeg jobber mye sammen med andre folk, blant annet i The Monster Network, der vi eksperimenterer med radikal samskriving. Vanligvis har akademisk samskriving et krav om at man skal kunne si eksakt hva man har bidratt med i teksten, men noe av poenget med nettverkets samskriving er at det er umulig å si hvem som har gjort hva (Hellstrand mfl. 2018; The Monster Network 2020). Vi vil utforske hvordan flere kan skrive sammen på en måte der ideer blir til i samtale og vi ikke lenger klarer å skille de enkelte bidragene fra hverandre. For meg er det en frigjørende praksis, men det strider mot mange

akademiske prinsipper. Akkurat det er et paradoks, for det finnes ingen akademisk forskning som ikke bygger på noe annet eller befinner seg i et slags faglig landskap; da har arbeidet i så fall liten relevans. Du velger likevel hvilket landskap du plasserer deg i. Sara Ahmed (2017) skriver om «siteringspolitikk», altså hvem man velger å sitere. Er det de store hvite menn som danner faglandskapet hver eneste gang, eller forfattere som de bygger på som ikke har blitt kreditert? Urfolkskunnskap har jo for eksempel ofte blitt brukt uten å bli sitert (L.T. Smith 1999).

Muñoz Llorca: Dette er en mulighet til å bryte med individualismen, som er en nyliberal måte å tenke på fordi den nok en gang baserer seg på eierskap: «Dette er mine drømmer og ingen andre kan ha dem». Det blir mye mer lærerikt og spennende når framtidfortellinger kan gjøres selvorganisert i felleskap, med horisontale hierarkier og uten institusjonelle ledere (Dark Star Collective 2012; Federici 2018). Fra et storsamfunnsperspektiv er det derfor viktig å snakke om mangfold og ikke majoritetsperspektiver. Med en gang vi grupperer på den måten og tenker at de som tenker likt skal bestemme over hverandre, mister vi rikdommen i variasjon som jeg synes er så viktig. Vi må bryte med produksjonsforventningene om at hver gang vi gjør noe, skal det komme noe ut av det. Her og nå har vi lagt vekt på at det er lærerikt, men også at det er koselig å ha en samtale. Alle kan ha behov for å gjøre ting for seg selv, men når det gjelder drømmer om det kollektive så må alle sammen kunne være med på sin egen måte. Alle bidrag er like verdifulle. Slik som i denne teksten, hvor alle bidrar med våre egne erfaringer og synspunkter. Det er en fantastisk måte å gjøre motstand på mot strukturer som begrenser. Vi kan sprengte dem, vi kan komme oss ut av dem og vi kan redefinere dem. Det ligger mye i den makta selv om jeg forstår at det er skummelt for mange. Jo mer undertrykt du er, jo mer redd blir man for konsekvensene. Desto viktigere er det å ikke gjøre det alene.

Koloniserende og avkoloniserende forskning

Orning: La oss snakke om forskning som del av et koloniseringsprosjekt (L.T. Smith 1999). Måten vi tenker på kunnskap på, der rasjonalitet er et kriterium, rammer mennesker som blir sett på som mindre «oppegående» og veldig mange andre som av ulike grunner har havnet i denne kategorien. Ved å bruke «oppegående» i forbindelse med kognisjon ser jeg at maktstrukturene jeg ønsker å kritisere er så innarbeidet i språket at jeg går i baret: Uttrykk som «oppegående» og «å være blind for» er funkofobiske uttrykk som beskriver hvilke kroppslige normer man knytter til det ideelle, det menneskelige, det inkluderte.

Puenchir: Slike språklige vendinger handler om temaet vi skal inn på, nemlig at det er vanskelig å finne en avkolonisert versjon av norgeshistorien. I boken *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples* (1999) kommenterer Linda Tuhiwai Smith at det er mange urfolk som sier: «Nei, jeg driver ikke med forskning». Å samle informasjon og snakke med folk er påfallende likt forskning, mens selve ordet forskning kan for mange være vondt å høre. Dette er på grunn av prosesser og hendelser i fortiden, hvor kunnskap har blitt ekstrahert, fraktet et annet sted og pakket om på nytt igjen. Den har blitt transformert til et hierarki av kunnskap som har en annen kontekst som nå blir brukt til destruksjon (Nyamnjoh 2017).

Orning: L.T. Smith skriver at «[b]egrepet «forskning» er uløselig knyttet til europeisk imperialisme og kolonialisme. Ordet i seg selv, «forskning», er trolig et av de skitneste ordene i urfolkverdens vokabular» (1). Ideen at man samskaper kunnskap med dem man «forsker

på», står ikke sentralt i vestlig akademias metodetekning og -tradisjon. Det har blitt kjent som viktig på grunn av blant annet urfolksstudier, som i L.T. Smiths arbeid, og i funksjons- og utviklingshemmingsforskning (Malterud og Elvbakken 2019).

Puenchir: «Kolonisering av sinnet» er relevant her, og binder sammen avkoloniseringstenkning fra Edward Said og Frantz Fanon til Ol-Johán Sikku og Graham Hingangaroa Smith: Når noen har kolonisert tankene dine, har du lært deg å se din egen kultur gjennom andre sine øyne, ofte med nedsettende blikk på deg selv (Fanon 1967; Said 1978; Sikku 2019; G. H. Smith 2003). Da vil du også tenke og handle på en måte som gjør at det ikke er deg selv og folket ditt som får det bra med det du lærer. Du tenker ubevisst på en måte som gagnar majoritetssamfunnet. Dette skjer gjennom skolen, kirken, byråkratiet og måten man blir lært opp på. Asta Balto skriver i *Máhtttáhit – Re-educate Them and Us! Sámi Self-determination, Nation-building and Leadership* (2015:26) at hvis du er lært opp i vestlige tradisjoner, så burde du få opplæring i eller tilbakeføring av din egen kultur og tenkemåte når du er ferdig med det. Grunnen til at jeg ville snakke om «kolonisering av sinnet», er at når noen har kontrollert eller påvirket tankene dine, så vil det også påvirke hvilke drømmer du tillater deg, samt tankene dine om fremtiden og hvilken framtid du handler mot. Det kommer først og fremst fra et urfolksperspektiv, men når man vet at rasisme og funkfobi utvikler hverandre som metoder, så ser man at det kan være grunnlag for å overføre dette perspektivet til flere store diskrimineringsgrunnlag.

Muñoz Llort: «Kolonisering av sinnet» skjer jo også i den såkalte «majoritetsbefolkningen». Vi blir også kolonisert når vi får inn tanker som er hegemoniske og forenklede. Et eksempel er at en sjelden ser funksjonshemmede i tekstbøker. De finnes ikke i historien, de er usynliggjort.

Orning: Dette er en stor diskusjon i både feministisk vitenskapsteori, svart feminisme i form av interseksjonalitetsteori, og urfolkfeminisme: Hva skal gjelde som kunnskap og hvem skal bli hørt (Code 1988; Dankertsen 2020; hooks 2000)? Dette er en diskusjon som innebærer å se kritisk på sin egen posisjon. Som kvinne kan jeg si at min fortelling ikke alltid blir hørt og at jeg befinner meg i en minoritetsposisjon i visse sammenhenger. Som en hvit ikke-funksjonshemmet kvinne har jeg likevel privilegier som andre ikke har. Det minner om det som i feministisk vitenskapsteori har blitt kalt for standpunktfeminisme; at du må ha opplevd noe selv eller være i en gruppe som opplever visse former for diskriminering for å kunne snakke om det (Harding 2004). Det var en stor diskusjon på 1980- og 90-tallet om dette var tilfelle. Hvordan fungerer disse talestedene? Hvordan skal man kunne snakke på en måte som er rettfærdig og heller ikke ekskluderer? Hvordan sikrer vi god kunnskap og ivaretar folks rett til å snakke samtidig?

Puenchir: Det første jeg tenker på er å prøve å navngi personer du kjenner til som er komfortable med å uttale seg. Da snakker man med en gang sammen istedenfor å snakke om hverandre. Gjennom alle disse samtalene tenker jeg på dihte Noere Wáhgie Kant, som har lært meg mye om sørsamisk kultur.⁴ Jeg kommer hele tiden tilbake til noe hun sa: «Vi må endre historien og det kan vi bare gjøre ved å skrive nye historier som viser andre løsninger» (Kant og Puenchir 2020). Det er det vi holder på med. Vi er «saemmijjeh ailljijeh» – sørsamisk for «vi er alle de samme».

Å snakke sammen har alltid vært mitt fremste verktøy for brobygging. Mange ønsker å støtte oss som diskrimineres. Det er likevel mange som ikke helt vet hvordan man skal

snakke sammen eller hvordan man skal behandle hverandre. Det er i hvert fall det jeg har fått inntrykk av, når jeg tenker på alliansearbeidet jeg har gjennomført. Vi kommer hele tiden tilbake til at «frigjøring er en praktisk handling». Å gi andre og seg selv rett til å kunne oppleve følelser. Når man utfører den praktiske handlingen om å ha følelser sammen, skapes det ofte bånd. Det gjelder også de folkene som er allierte, eller de som står sammen med oss.

Orning: Å navngi og fremheve personer vi vet har kunnskap om visse ting er viktig. Vi vil at deres meninger og kunnskap skal komme til syne og forsterkes. Opprinnelsesmyter, altså historier om hvordan og hvorfor ting har blitt som de er, har mye makt (Haraway 1991[1985]). Det ser jeg også på som viktig for framtidfortellingene, for de bygger også på fortidsfortellinger, som igjen bygger på hvem vi siterer og tar med eller hvilke versjoner av fortellinger som vi fremholder som viktige og riktige. Det er mye motmakt i å utfordre opprinnelsesmyter. Å skape nye framtidfortellinger handler om å velge hvem som skal stå i sentrum, hvem man bygger på, hvem man inkluderer. Donna Haraway har skrevet om feministisk science fiction og det å «forestille seg noe annet» (Grebowicz og Merrick 2013). Det trenger ikke å være framtidsrettet, men kan også omhandle nå.

Muñoz Llorca: Her ser vi et praktisk eksempel på at funksjonshemmede selv ikke blir spurt eller stemmene deres ikke blir løftet. Og de blir ikke trodd heller, med tanke på at de ikke kunne tenkt seg noe annet og har en tilfredsstillende livskvalitet uansett. Dette står i kontrast til det det medisinske feltet ønsker, som er en normalisering hele tiden (Hammell 2006). Jeg tror vi må trå forsiktig, fordi vi hele tiden snakker om læring i mange kontekster. Avlæring er et godt begrep, det er derfor jeg liker avkoloniseringstilnærmingen så godt (Lugones 2010). Innimellom må vi slette aspekter som ikke er positive for felleskapet. Det vi må være klar over er at avkolonisering og avlæring av narrativ, diskurser, enkelte strukturer og tankeganget også er en jobb vi må gjøre for å tillate oss å drømme. Teorier og ideologiske strukturer skaper kunstige skiller mellom folk.

Puenchir: Jeg vet at motfortellinger er truende for mange i minoritetsbefolkningene selv, da de ikke har ord for sine egne følelser. Jeg har tenkt på hva som hadde skjedd hvis Sápmi bare fikk være Sápmi – hvor folk ikke hadde trengt å bry seg om at Norge, Sverige, Finland og Russland har statsgrenser. Folk blir så sinte på denne ideen, fordi de blir redde av tanker som utfordrer følelsene deres. Ordet «læring» er så politisk, rett og slett fordi det har så mye med drømmene å gjøre.

Følelser er et økosystem. De er like sammenhengende som resten av naturen. Som vannstrømmingene i havet, en del av et langvarig kretsløp med individuelle variasjoner. Hvis noe forurenser av en emosjonell skade eller traume, vil det få ringvirkninger på kort og lang sikt. Å fikse individuelle seksjoner av kretsløpet vil ikke fungere; du vil aldri få et økosystem tilbake i balanse. Når kolonisering og all utsletting av drømmer, framtid og samhörighet gir seg uttrykk i depresjon og selvmord og folk som forgriper seg på andre, vil man jo ikke ha noe språk for å sette ord på det heller.

Orning: Før vi avrunder er det noe jeg har lyst til å spørre dere om. Hvilke arenaer eller sammenhenger er det som gir næring til deres framtidssdrømmer, til muligheter til å drømme verden på en annen måte?

Muñoz Llorca: Vi må skape flere uformelle møteplasser der det er åpent for at alle kan komme og dele sine opplevelser og erfaringer, der alle blir hørt. Jeg har i to år drømt om å kunne være

med på zapatistakvinnenes kongress.⁵ Der er både kvinner, transpersoner og ikke-binære velkomne, men ikke cismenn. De har kulturaktiviteter og man velger i fellesskap hva man vil gjøre – det er ikke noe program på forhånd. Det gjør noe med at vi tillater oss å skape noe sammen.

Puenchir: Tenk deg at hvert individ er en tråd i en sammenflettet vev. Livet til enhver jeg interagerer med, påvirkes gjensidig. Hvis noen dør brått før livstrådene knyttes ordentlig inn, skaper det et lite gap. Hvert individ bringer med seg unike farger og lydbilder. Mine framtidsdrømmer får liv når jeg hører andres intonasjon, når jeg hører fortellinger, når jeg hører om andre sin lidenskap eller til og med mangelen av lidenskap. Det som gir meg næring og gode følelser er det å konsentrere meg om den andre personen. Å finne skjæringspunktene med hva vi har til felles og hva vi ikke har til felles, hva dine og mine behov er og hvordan disse møtes. Det gir meg nye måter å tenke på. Frykten for represalier hindrer framtidsdrømmene mine. Det som nærer det, er å finne fellesskap med andre. Jeg er så vant til at jeg må rasjonalisere alt, at jeg må rettfærdiggjøre min egen eksistens. Jeg kan aldri uttale meg uten å ha det jeg sier grundig støttet, dessverre.

Muñoz Llort: Det er så urettferdig at man må begrunne sine egne følelser, erfaringer og egen eksistens mot teori – det skulle ha vært fullstendig unødvendig.

Orning: Jeg finner mye glede i fellesskap der jeg kan tenke høyt sammen, både akademisk og mer generelt. For meg er også fiksjon en kjempeviktig kilde til nye måter å tenke verden på, og ikke minst framtiden. Det samme gjelder teori – feministisk, afrofuturistisk, om funksjonshemming, animalitet eller posthumanisme. Disse åpner ofte opp for å drømme seg bort i bedre framtider og nåtider. Og iblant holder det med en givende samtale som åpner en ny dør, gir en ny innsikt eller formulerer en gammel problemstilling på en ny måte.

Er det rettfærdig å si at å komme sammen for å tenke på ulike måter er helt livgivende og en forutsetning for å finne på nye måter å tenke framtiden på?

Muñoz Llort: Vi kan si at fortellingene og drømmene er som å se gjennom et kaleidoskop, hvor de forskjellige fargene beveger seg sammen og utfyller hverandre. Metaforen er at denne kollektive drømmeskapingen er en prosess som kan innta forskjellige former og brikkene kan plasseres forskjellig, men de er likevel alle nødvendige. Det er sånn jeg liker å se våre samtaler. Vi har våre forskjeller, men har samtidig veldig mye til felles. Jeg kunne ønske at framtidfortellinger baseres på at det er nettopp disse forskjellene som gjør livet vakkert og at alle kan bidra med sitt (Nyamnjoh 2017). Det er de forskjellige fargene eller forskjellige formene og tankegangene som bidrar til fellesskapet og til å kunne skape disse drømmene. Alle kan og bør få bidra med sitt. Vi må få plass til alle erfaringer og følelser i det bildet.

Orning: Det er en fin visjon. Det er ikke alltid virkeligheten, men det er en god framtidfortelling.

I denne artikkelen har vi brukt god tid på å gi kunnskapen vår et presist språk. Samtaler lot oss løfte fram hvordan ulike ideologiske og institusjonelle faktorer begrenser mulighetene for å drømme om en framtid. Samspeillet mellom rasjonalitet og følelser og diskriminering avgjør hvem som har adgang til å forvalte sin egen og sitt folk sin historie. Vi har snakket om at kolonisering hindrer anerkjennelse av mangfoldige kunnskapssystem og navngitt hvor farlig det er å privilegere «normalitet» ut fra en kapitalistisk, funkofobisk for-

ståelse. Vi har snakket om at det er mulig å drømme om en mer inkluderende verden. Alle har rett til å drømme om framtiden, uavhengig av hvilke grunnlag en undertrykkes på. Vi mener at framtidfortellingene som ivaretar mangfoldet i oss, gjør verden mye mer spennende.

Etterskrift

I sluttfasen av denne artikkelen kom vi forfattere i en situasjon hvor Universitetsforlaget satte strenge grenser for forfatterrekkefølgen vi ønsket oss. Den ønskede forfatterrekkefølgen var som følger: Sonia Muñoz Llort, Maria Puenchir og Inga Márjá Utsi, og Sara E. S. Orning. En slik rekkefølge, som binder sammen Puenchirs og Utsis navn, er ment å bryte med akademiske hierarkier som bestemmer hvilken kunnskap og hvilke kunnskapsprodusenter som anerkjennes, og hvilke som blir nedprioritert. På grunn av det tekniske oppsettet til tidsskriftet, som tydelig er rettet inn mot tellekantenes logikk, tvinger forlaget oss til å la navnene våre stå adskilt på tross av våre ønsker om å vise navnene våre samlet. I lys av dette rigide rammeverket blir det tydelig at det vi gjør i denne artikkelen er såpass radikalt at det faktisk viser seg å være umulig å representere innenfor nåtidens rammeverk og logikker.

Rundebordssamtalen vår er et kollektivt verk hvor kunnskapene våre er like viktige bidrag til sluttresultatet. Sammen ønsker vi å utfordre formell kunnskapsmakt. Vi oppfordrer leserne til å gjengi dette verket etter forfatternes ønsker, som nødvendig ulydighet mot akademisk makt som fortsatt utøves. Artikkelen siteres med forfatterrekkefølgen slik: Sonia Muñoz Llort, Maria Puenchir og Inga Márjá Utsi, og Sara E. S. Orning.

Vi vil takke redaktørene Ingvil Hellstrand og Lene Myong for deres støtte under hele publiseringsprosessen, og for å ha tiltro til endringene vi ønsket å skape, ikke bare med ord, men med våre handlinger som medforfattere i et vitenskapelig tidsskrift.

Noter

- 1 Funkofobi er en norsk og svensk oversettelse av «ableism». Förbundet unga rörelsehindrade fikk ordet inn i Svenska Akademiens ordliste i 2015 (<http://ungarorelsehindrade.se/vara-kampanjer/funkofobi/>). I Norge har ordet også blitt tatt gradvis mer i bruk (se <https://agendamagasinet.no/kommentarer/funkofobi/>).
- 2 Seks samiske museer, Kulturhistorisk museum og Norsk folkemuseum går i Bååstede sammen om å tilbakeføre over 1.600 objekter fra museene i Oslo til samiske museer omkring i landet (Gregersen 2019).
- 3 Alle oversettelser er gjort av forfatterne.
- 4 Noere Wáhgie Kant er en sørsamisk aktivist og kunnskapsformidler. Dïhte er spesielt opptatt av å rette opp i historieforfalsking, hvitvasking og rasisme mot samer og samiske språk i norsk og europeisk historie og lingvistikk. Dïhte er et sørsamisk personlig pronomen. Pronomenet er ikke kjønna.
- 5 Den første internasjonale zapatistakongressen fant sted i 2018 (<http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2018/01/03/convocation-to-the-first-international-gathering-of-politics-art-sport-and-culture-for-women-in-struggle/>), den andre i 2019 (<http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2019/09/21/invitation-to-the-second-international-gathering-of-women-who-struggle/>).

Litteratur

- Ahmed, Sara 2017. *Living a Feminist Life*. North Carolina: Duke University Press.
- Ashley, Florence 2020. «Accounting for research fatigue in research ethics», *Bioethics* 35: 270–276. <https://doi.org/10.1111/bioe.12829>
- Balto, Asta 2015. *Máhtháhit – Re-educate Them and Us! Sámi Self-determination, Nation-building and Leadership*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Blackstock, Cindy 2009. «Why Addressing the Over-Representation of First Nations Children in Care Requires New Theoretical Approaches Based on First Nations Ontology», *The Journal of Social Work Values and Ethics* 6 (3): 1-18.
- Cameron, Colin, Michele Moore, Ann Nutt og Eleni Chambers 2019. «Improving understanding of service-user involvement and identity: collaborative research traversing disability, activism and the academy», *Disability & Society* 34 (7-8): 1312-1331. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1632693>
- Chilisa, Bagele 2011. *Indigenous Research Methodologies*. London: Sage.
- Code, Lorraine 1988. «Credibility: a Double Standard». I: Christine Overall, Sheila Mullett og Lorraine Code (red.): *Feminist Perspectives: Philosophical Essays on Method and Morals*. Toronto: University of Toronto Press.
- Cryle, Peter og Elizabeth Stephens 2017. *Normality: A Critical Genealogy*. Chicago: Chicago University Press.
- Dankertsen, Astri 2020. «Indigenising Nordic Feminism—A Sámi Decolonial Critique». I: Suvi Keskinen, Pauline Stoltz og Diana Mulinari: *Feminisms in the Nordic Region*. London: Palgrave Macmillan.
- Dark Star Collective (red.) 2012. *Quiet Rumours, An Anarcha-Feminist Reader*. Oakland, CA: AK Press.
- Davis, Lennard J. 2006. «Constructing Normalcy. The Bell Curve, the Novel, and the Invention of the Disabled Body in the Nineteenth Century». I: Lennard J. Davis (red.): *The Disability Studies Reader*. New York: Routledge.
- Dery, Mark 1994. «Black to the Future: Interviews with Samuel R. Delany, Greg Tate, and Tricia Rose». I: Mark Dery: *Flame Wars. The Discourse of Cyberculture*. Durham & London: Duke University Press.
- Eshun, Kodwo 2003. «Further Considerations on Afrofuturism», *CR: The New Centennial Review* 3 (2): 287-302.
- Eveleth, Rose 2019, 27. januar. «It's Time to Rethink Who's Best Suited for Space Travel», *Wired*. <https://www.wired.com/story/its-time-to-rethink-whos-best-suited-for-space-travel/> (Lastet ned 02.09.2020)
- Fanon, Frantz 1967[1952]. *Black Skin, White Masks*. New York: Grove Press, Inc.
- Federici, Silvia 2004. *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation*. Brooklyn, NY: Autonomedia.
- Federici, Silvia 2018. *Re-enchanting the World: Feminism and the Politics of the Commons*. Oakland, CA: Kairos/PM Press.
- Finbog, Liisa-Rávná 2020. *It Speaks to You. Making Kin of People, Duodji and Stories in Sámi Museums*. Doktoravhandling, Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo.
- Grebowicz, Margret og Helen Merrick 2013. *Beyond the Cyborg. Adventures with Donna Haraway*. New York: Columbia University Press.
- Gregersen, Ann-Mari 2019, 10. oktober. «Bååstede: Eiendomsretten endelig overført», *Museumsnytt*. <https://museumsnytt.no/baastede-eiendomsretten-endelig-overfort/>. (Lastet ned 02.09.2020)
- Grue, Jan 2016. «The problem with inspiration porn: a tentative definition and a provisional critique», *Disability and Society* 31 (6): 838-849. <http://dx.doi.org/10.1080/09687599.2016.1205473>

- Hallerstedt, Gunilla, Karin Johannisson, Sigmund Soback, Eva Kärfve, Thomas Brante og Aant Elzinga 2006. *Diagnosens makt: om kunnskap, pengar och lidande*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Hammell, Karen W. 2006. *Perspectives on disability & rehabilitation: contesting assumptions, challenging practice*. Edinburgh: Churchill Livingstone/Elsevier.
- Haraway, Donna 1991[1985]. «The Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist Feminism in the Late Twentieth Century». I: Donna Haraway: *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Haraway, Donna 1988. «Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective», *Feminist Studies* 14 (3): 575-599.
- Harding, Sandra 2004. *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*. New York & London: Routledge.
- Haworth, Robert 2012. *Anarchist Pedagogies. Collective Actions, Theories, and Critical Reflections on Education*. Oakland: PM Press.
- Hellstrand, Ingvil, Line Henriksen, Aino-Kaisa Koistinen, Donna McCormack og Sara E. S. Orning 2018. «Promises, Monsters and Methodologies: The Ethics, Politics and Poetics of the Monstrous», *Somatechnics* 8 (2): 143-162. <https://doi.org/10.3366/soma.2018.0247>
- hooks, bell 2000. «Race and Gender». I: bell hooks: *Feminism is for Everybody. Passionate Politics*. Cambridge, MA: South End Press.
- Jackson, Zakiyyah I. 2020. *Becoming Human. Matter and Meaning in an Antiracist World*. New York: New York University Press.
- Kant, Noere Wåhgkie og Maria Puenchir 2020. Muntlig samtale 23. juli 2020.
- Larsson, Carl-Göran 2017, 24. juni. «'Vakre er de ikke'». NRK. https://www.nrk.no/sapmi/xl/_vakre-er-de-ikke_-1.13560415. (Lastet ned 2.9.2020)
- Larsson, Carl-Göran 2018, 7. desember. «Hvorfor kan man ikke leve av 75 reinsdyr? NRK har sjekket tallene», NRK. https://www.nrk.no/sapmi/hvorfor-kan-man-ikke-leve-av-75-reinsdyr_-1.14326577. (Lastet ned 2.9.2020)
- Lugones, Maria 2010. «Toward a Decolonial Feminism», *Hypatia* 25 (4): 742-759. <https://www.jstor.org/stable/40928654>
- Malterud, Kirsti og Kari Tove Elvbakken 2019. «Patients participating as co-researchers in health research: A systematic review of outcomes and experiences», *Scandinavian Journal of Public Health* 48 (6): 617-628. <https://doi.org/10.1177/1403494819863514>
- Mitchell, Audra og Aadita Chaudhury 2020. «Worlding beyond 'the' 'end' of 'the world': white apocalyptic visions and BIPOC futurisms», *International Relations* 34 (3): 309-332. <https://doi.org/10.1177/0047117820948936>
- The Monster Network 2021. «Collective Voices and the Materialization of Ideas: The Monster as Methods». I: Caterina Nirta og Andrea Pavoni (red.): *Monstrous Ontologies: Politics, Ethics, Materiality*. London: Vernon Press.
- Nakamura, Karen 2021, 11. mai. Innlegg på webinar «Questioning Cure: Disability, Identity and Healing» i regi av The Hastings Centre, Garrison, New York.
- Nelson, Alondra 2002. «Introduction: Future Texts», *Social Text* 20 (2): 1-15. <https://www.muse.jhu.edu/article/31931>
- Nyamnjoh, Francis B. 2017. *Drinking from the Cosmic Gourd: How Amos Tutuola Can Change Our Minds*. Mankon Bamenda: Langaa Research and Publishing CIG.
- Orning, Sara E. S. 2020. «Monstermekanismer: Fryktingydede blandinger og rasjonalitetens makt», *Nytt Norsk Tidsskrift* 37 (1): 19-33. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-01-03>
- Pettersen, Egil 2019, 22. august. «Norge nekter å følge FN-råd – Jovssets reinflokk skal slaktes», TV2. <https://www.tv2.no/a/10794796/>. (Lastet ned 02.09.2020)
- Redd Barna 2021. «Fritid for alle – uten fordommer. Fortellinger om fritid fra barn og unge med

- funksjonsnedsettelse», rapport skrevet av Martine Eliassen. https://www.reddbarna.no/content/uploads/2021/06/ReddBarna_fritid_for_alle_2021.pdf. (Lastet ned 10.05.2021)
- Russell, Marta 2019. *Capitalism and Disability. Selected Writings by Marta Russell*. London: Haymarket Books.
- Said, Edward 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Sikku, Ol-Johán 2019, 21. februar. «Dekolonisering av det koloniserade Sápmi!». Innlegg på Studentenes og Akademikernes Internasjonale Hjelpfonds seminar «Hvorfor avkolonisere akademia?», Trondheim. <https://fb.watch/60jx3QsQqd/>
- Smith, Graham Hingangaroa 2003. «Kaupapa Maori Theory: Theorizing Indigenous Transformation of Education & Schooling». Innlegg på Kaupapa Maori Symposium, NZARE/AARE Joint Conference. Auckland.
- Smith, Linda Tuhiwai 1999. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books.
- Stalsberg, Linn 2019. *Det er nok nå. Hvordan nyliberalismen ødelegger mennesker og natur*. Oslo: Manifest forlag.
- Tajo, Thomas og Daniel Kish 2018, dato juni. «FlashSonar or Echolocation Education – expanding the function of hearing and changing the meaning of blindness». Innlegg på Phenomenology of Medicine and Bioethics Conference, Södertörns högskola, Stockholm.
- Tal, Kali 1996. «The Unbearable Whiteness of Being: African American Critical Theory and Cyberculture». *Kalital.com*. <https://kalital.com/the-unbearable-whiteness-of-being-african-american-critical-theory-and-cyberculture/> (Lastet ned 03.05.2019)
- Taylor, Sunaura 2017. *Beasts of Burden: Animal and Disability Liberation*. New York: New Press.
- Valla, Birgit 2019, 25. november. «Tid for et paradigmeskifte innen psykisk helse», *Mad in Norway*. <https://madinnorway.org/2019/11/tid-for-et-paradigmeskifte/>. (Lastet ned 11.11.2020)
- Volcano Abbey og J. Rogue 2012. «Insurrection at the Intersection». I: Dark Star Collective (red.): *Quiet Rumours. An Anarcha-Feminist Reader*. Oakland CA: AK Press.